

Septimiu Ioan Puț

Teoria dreptului

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

al responsabilității ar putea constitui cele trei principii pe care se întemeiază logic orice sistem de drept pozitiv¹. În fine, prof. I. Craiovan optează pentru un set de opt principii generale ale dreptului, de drept material și procedural: 1) *Nemo censetur ignorare legem*²; 2) Principiul reglementării/incriminării; 3) Principiul legalității; 4) Principiul răspunderii; 5) Presumția de nevinovăție și *in dubio pro reo*³; 6) Principiul aflării adevărului; 7) Principiul dreptului la apărare; 8) Principiul autorității lucrului judecat⁴.

În opinia noastră, în categoria principiilor fundamentale ale dreptului, cele cu gradul maxim de generalitate juridică, ar trebui incluse cel puțin următoarele principii, care se dezvoltă în aceeași ecuație stat – individ (devenit persoană), *la itmotiv*-ul abordării noastre generale:

1.1. Principiul supremației legii

Principiul supremației legii sau dreptului este unul dintre principiile capitale ale construcției sistemului de drept. Fără asigurarea preeminenței Juridicului asupra Politicului, Socialului, Economicului etc., construcția juridică este vulnerabilă, iar breșele sistemice sunt inevitabile. Juridicul clamează o superioritate chiar și asupra Religiei, care chiar dacă nu ar părea justificată din perspectiva fundamentării, într-un stat laic este indiscutabilă.

Supremația legii, privită atât ca o guvernare a legii sau în limitele legii, non-discreționară, cât și ca o justiție activată, realizată și pronunțată în temeiul legii, reprezintă și un principiu elementar al statului de drept (Rule of LAW). Am arătat cu o altă ocazie că, din punct de vedere teoretic, statul de drept presupune supremația legii, domnia acesteia care ar trebui să conducă la echilibrarea raporturilor dintre aceasta și stat, cu același fundament pe care teza funciară a separației puterilor în stat îl propunea, și anume: prezervarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Din punct de vedere practic, ideea statului de drept are implicații și consecințe dintre cele mai importante în ceea ce privește raporturile dintre

¹ GH. MIHAI, *Fundamentele dreptului. Teoria izvoarelor dreptului obiectiv, op. cit.*, p. 153.

² Nimeni nu poate invoca necunoașterea legii.

³ Lax, orice dubiu trebuie să-i beneficieze acuzatului/suspectului/inculpatului, contribuabilului, particularului.

⁴ I. CRAIOVAN, *Tratat de teoria generală a dreptului, op. cit.*, p. 454.

funcțiile statului, dar și garantarea efectivă, nu doar proclamativă a drepturilor și libertăților fundamentale¹.

Statul de drept este un apărător al ordinii juridice cu tot ce reprezintă ea, supunere sau rigoare, respectiv este un promotor al valorilor. El este un concept axiologic dintr-o perspectivă dublă: este bazat pe niște valori și, totodată, promovează anumite valori, garantând preluarea acestora prin normele juridice care au ca scop crearea unor garanții reale pentru subiectele de drept destinate². Or, în această ambianță trebuie înțeles și principiul supremației legii, termenul „lege” fiind privit în accepțiunea lui cea mai laxă, adică orice act normativ imperativ din dreptul pozitiv X sau Y. Altfel spus, supremația legii nu este doar un principiu distant, obsedant, arbitrar, steril, simbolic, ci un principiu proactiv, efectiv, real, imediat ca efecte juridice scontate, pentru că poziționarea etalonului „normă” pe un pedestal nu este un scop în sine, ci scopul preservării și securizării drepturilor subiective. Deci, supremația legii este recunoscută în interesul statului, dar, finalmente, în interesul inevitabil al particularului, cel care este viu nu doar juridic, ca și proiecție sau construcție³, ci este viu/viabil și ca existență ontologică.

Mult vehiculatul principiu al „asigurării bazelor legale de funcționare a statului” este subsumat principiului supremației legii sau dreptului, fiind chiar una dintre componentele sale, pentru că fără o așezare pe baze legale, statul va funcționa deficitar. Asigurarea organizării juridice a statului, sub diferitele sale fețe și fațete juridice, reprezintă una dintre premisele și, totodată, exigențele majore ale statului de drept.

Principiul supremației legii poate fi rezumat de adagiul: *fiat jus, pereat mundi* sau, neacademic, dar elocvent, prin formula bine-cunoscută potrivit căreia „legea, soluția instanței sau ordinul nu se discută, ci se execută”. Altfel spus, în plan abstract (legea) sau concret (sentința sau decizia instanței de judecată, definitive fiind și pronunțate în virtutea legii), nu oferă/conferă alternativă subiectelor de drept vizate, ci impun și se impun automat.

¹ S.I. PUȚ, *România stat de drept sau stat fiscal*, în *Studia Iurisprudentia* nr. 3/2015, p. 24 și doctrina acolo citată.

² *Ibidem*, p. 25.

³ De exemplu, persoanele juridice, dintre care cel dintâi este statul, sunt construcții juridice, acționate tot de persoanele fizice.

1.2. Principiul răspunderii juridice

Odată instituită supremația legii și, implicit, caracterul inexportabil al conduitei fixate, apare, în cazul excepțional al încălcării acesteia, problema atragerii răspunderii juridice a persoanei vinovate. Dacă norma este omniprezentă, la fel apare a fi și răspunderea juridică. Nu există, decât utopic, societate conformată totalmente juridic.

Se impune să facem o distincție între responsabilitate, care odată reglementată, relativizează libertatea și răspundere juridică. Astfel, responsabilitatea este atribuit al personalității, este „asumare de către personalitatea individualității umane a valorii acelor acte, proprii sau ale altora, ale căror consecințe le apreciază în cunoștință de cauză ca dezirabile și a căror înfăptuire o decide în mod liber”¹. Răspunderea juridică reprezintă consecința săvârșirii responsabile a unei fapte ilicite (juridice, pentru că dreptul o juridifică) și este un complex de drepturi și obligații conexe care se activează prin săvârșirea faptei ilicite și care constituie cadrul juridic de aplicare a sancțiunii.

Vom vedea că pentru a fi subiect al răspunderii juridice, persoana trebuie să dispună de capacitatea de a răspunde, de a acționa liber și conștient, adică, în esență, de a evalua consecințele faptelor sale și de a suporta, consecutiv, sancțiunile legale aplicate de organele etatice competente.

Activarea răspunderii juridice este guvernată ea însăși de principii specifice: principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție, principiul răspunderii personale, cu excepțiile limitativ acceptate, principiul justetei sancțiunii, principiul celerității tragerii la răspundere și chiar, complementar, principiul *non bis in idem*².

În sistemul nostru de drept, regula este reprezentată de răspunderea juridică subiectivă, bazată pe existența vinovăției, cel puțin sub forma culpei, excepția răspunderii obiective, independentă de culpă, fiind limitativ și excepțional prevăzută de dreptul pozitiv.

Totuși, ar trebui să privim principiul răspunderii juridice și *ante factum*, prin ceea ce ar putea el reprezenta pentru profilaxia juridică. S-a arătat cu just temei în doctrină că „dreptul are posibilitatea, prin prescripțiile sale, să contribuie la fundamentarea unei atitudini culturale a individului

¹ GH. MIHAI, *Fundamentele dreptului. Teoria răspunderii juridice*, vol. V, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 35.

² Al aplicării unei singure sancțiuni (de aceeași natură) pentru o faptă ilicită.

față de lege și față de respectarea valorilor apărute de aceasta. Dobândind dimensiunea responsabilității, individul nu se mai află în situația supunerii oarbe față de normă, ci în situația de factor care se raportează la normele și valorile sociale în mod activ și conștient”¹.

Reținem la acest moment că angajarea răspunderii juridice se situează între *cogitationis poenam nemo patitur* (nimeni nu poate suferi o pedeapsă pentru gândurile lui) și *nulla poena sine lege* (nicio pedeapsă nu există în afara legii).

1.3. Principiul echității și justiției

Tragerea la răspundere juridică trebuie corelată cu principiul justiției și al echității, adică trebuie raportată la proceduri, exigențe, garanții.

Etimologic, termenul „echitate” provine de la *aequitas* care înseamnă dreptate, cumpătate. Sistemul de drept a fost construit pe ideea de echitate, un pilon fundamental din antichitate și până în prezent. În drept, privind sistemic și acțional, echitatea este o valoare care trebuie avută în vedere atât în activitatea de elaborare a normelor juridice, ca un element axiologic intrinsec, cât și în activitatea de interpretare și aplicare a dreptului, chiar dacă „judecata în echitate” (exclusiv) este tot mai puțin prezentă în instanțele de judecată din România².

Justiția era reprezentată în mitologia greacă de zeița Themis care simboliza ordinea socială aflată sub tutela și influența „justiției divine”. Imaginea zeiței Themis a rămas prezentă în ordinea juridică pozitivă, simbolismul acesteia³ fiind încă unul cu ecouri în sălile de judecată, chiar dacă în acestea statuia zeiței Themis a fost înlocuită cu simboluri înfinit mai puternice: Biblia și crucea, ca raportare directă și deschisă la trinitatea divină în care credem⁴ și care ne impune moralmente un cod de valori poate chiar mai puternic decât codurile de valori juridice, codurile de legi. Potrivit dispozițiilor constituționale ale art. 124: „justiția se înfăptuiește în numele legii, este unică, imparțială și egală pentru toți”.

¹ N. POPA, E. ANGHEL, C. ENE-DINU, L. SPĂTARU-NEGURĂ, *op. cit.*, p. 93.

² Totuși, arbitrajul comercial sau sportiv apelează frecvent la „judecată în echitate”, adică la abandonarea normelor juridice direct aplicabile și la soluționarea cauzei în virtutea principiilor de drept, în special cel al echității, ca valoare morală superioară unor valori pur juridice.

³ Zeița legată la ochi, care nu caută fața, statura sau poziția justițiabililor, ci argumentele lor și asigură, prin aceasta, egalitatea între părțile litigante.

⁴ Un singur Dumnezeu în ființă, dar întreit în persoane: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt.

Funcția judecătorească este una dintre cele trei funcții ale puterii publice și vizează soluționarea litigiilor care apar pe teritoriul unui stat, în acord cu regulile procedurale specifice diferitelor materii juridice. Trădând cauzele (litigiile) independent, imparțial, în mod egal (non-discriminatoriu), justiția are, cel puțin din punct de vedere moral, o finalitate certă: înfăptuirea dreptății sociale. Dar, privind lucrurile din perspectivă juridică, la scară redusă, finalitatea justiției este pronunțarea adevărului judiciar. Acest adevăr judiciar nu este unul absolut, abstract, general, ci este unul concret, este adevărul părților din dosar, este adevărul lor judiciar care se configurează și definitivează *inter partes*. Deși nu reprezintă „adevăr absolut”, adevărul judiciar se absolutizează pentru părțile litigante prin rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești și tocmai de aceea orice adjectivare a adevărului afectează nu doar părțile interesate, ci chiar idealul de Justiției al Dreptului.

După cum vom vedea înspre sfârșitul acestui demers analitic, principiul justiției presupune asigurarea unor exigențe specifice nenegociabile legate de: accesul liber la justiție, interzicerea instanțelor extraordinare menite să judece anumite persoane sau anumite cauze, minimum dublul grad de jurisdicție, colegialitatea instanțelor de judecată, egalitatea persoanelor în fața instanțelor de judecată etc.

În tandemul lege – justiție, principiul este rezumat de adagiul latin: *lex injusta non est lex* (legea injustă nu este lege).

1.4. Principiul garantării vieții, libertății, integrității și siguranței persoanei

Totuși, supremația normei juridice imperative, activarea răspunderii juridice în limitele acesteia, prin asigurarea exigențelor echității și garanțiilor justiției, trebuie să țină cont de un principiu elementar, dar fundamental: al garantării vieții, libertății, integrității și siguranței persoanei. Elementul vital din spatele sistemului de drept, ecranat de interfața stat, dar în același timp destinatarul regulilor juridice este omul. Este dificil de realizat un clasament unanim acceptat al celor mai importante drepturi subiective, dar este cert că primele locuri în acest clasament ar fi ocupate de drepturile subiective naturale, începând cu dreptul la viață, libertate, integritate fizică și psihică sau siguranță.

Principiul marchează securizarea la cel mai înalt nivel a unor valori intime legate de ființa umană. Cu toate că nu consacrarea legislativă creează acest principiu fundamental, există numeroase reglementări inter-